



TA'LIM SOHASIDAGI LOYIHALARDA RISKLARNI ANIQLASH MODELLARI

Xayitova Sanobar Xasan qizi

Raqamli iqtisodiyot va agrotexnologiyalar universiteti magistri
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20537416>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 26-may 2026 yil
Ma'qullandi: 28-may 2026 yil
Nashr qilindi: 30-may 2026 yil

KEYWORDS

ta'lim loyihalari, risklarni aniqlash, risk boshqaruvi, SWOT-tahlil, manfaatdor tomonlar tahlili, delphi usuli, ssenariy rejalashtirish, risk matritsasi, raqamli transformatsiya, ta'lim boshqaruvi, institutsional barqarorlik, sifatni ta'minlash.

ABSTRACT

Mazkur maqolada ta'lim loyihalarida qo'llaniladigan risklarni aniqlash modellari va ularning zamonaviy ta'lim boshqaruvidagi ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqotda ta'lim loyihalaridagi moliyaviy, texnologik, tashkiliy, akademik va strategik risklarning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, risklarni aniqlash modellari loyiha samaradorligini oshirish, institutsional barqarorlikni ta'minlash va ta'lim sifatini yaxshilashdagi muhim vosita sifatida ko'rib chiqilgan. Maqolada SWOT-tahlil, brainstorming, manfaatdor tomonlar tahlili, Delphi usuli, ssenario rejalashtirish hamda risk matritsasi kabi keng qo'llaniladigan modellar tahlil etilgan.

Bundan tashqari, onlayn ta'lim texnologiyalari, sun'iy intellekt va raqamli transformatsiya sharoitida raqamli risklarni boshqarishning ortib borayotgan ahamiyati ko'rsatib berilgan. Tadqiqotda tizimli risklarni aniqlash va baholash loyiha muvaffaqiyatini ta'minlash, resurslardan oqilona foydalanish hamda proaktiv boshqaruv qarorlarini qabul qilishga xizmat qilishi xulosa qilingan. Tadqiqot natijalari ta'lim muassasalari, loyiha menejerlari va ta'lim siyosatini ishlab chiquvchilar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan loyihalar soni va murakkabligi ortib bormoqda. Oliy ta'lim muassasalarida yangi ta'lim dasturlarini joriy etish, kredit-modul tizimiga o'tish, xalqaro akkreditatsiya jarayonlari, elektron ta'lim platformalarini yaratish, dual ta'limni rivojlantirish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini kuchaytirish hamda sun'iy intellekt texnologiyalarini tatbiq etish kabi ko'plab innovatsion loyihalar amalga oshirilmoqda. Mazkur loyihalarning muvaffaqiyati esa nafaqat moliyaviy yoki tashkiliy imkoniyatlarga, balki risklarni samarali boshqarish tizimiga ham bevosita bog'liqdir.

Ta'lim loyihalari o'zining murakkab tabiati bilan boshqa sohalardagi loyihalardan farq qiladi. Chunki ta'lim tizimida inson omili, akademik erkinlik, normativ-huquqiy o'zgarishlar, manfaatdor tomonlarning ko'pligi hamda uzoq muddatli ijtimoiy natijalar asosiy o'rin tutadi.

Shu sababli ta'lim sohasidagi loyihalarda risklarni oldindan aniqlash va ularni baholash strategik ahamiyat kasb etadi. Risklarni aniqlash modellari esa loyihalarni samarali rejalashtirish, ehtimoliy muammolarni prognoz qilish va ularning salbiy oqibatlarini kamaytirishda muhim vosita hisoblanadi.

Bugungi kunda xalqaro loyiha boshqaruvi amaliyotida risklarni aniqlashning turli modellari qo'llanilmoqda. Ushbu modellarning asosiy maqsadi loyihaga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan xavf va noaniqliklarni tizimli ravishda aniqlash, tahlil qilish hamda ustuvorlashtirishdan iborat. Ta'lim loyihalarida bunday modellarni qo'llash loyiha muvaffaqiyatini oshirish, resurslardan samarali foydalanish, ta'lim sifatini ta'minlash va institutsional barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada ta'lim sohasidagi loyihalarda risklarni aniqlash modellari, ularning nazariy asoslari, amaliy qo'llanilishi hamda zamonaviy ta'lim tizimidagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Ta'lim loyihalarida risk tushunchasi va uning xususiyatlari

Risk – bu loyiha maqsadlariga salbiy yoki ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan noaniq hodisa yoki sharoitdir. Ta'lim sohasidagi loyihalarda risklar ko'pincha salbiy oqibatlar bilan bog'liq bo'lib, loyiha muddatlarining cho'zilishi, budjet oshib ketishi, ta'lim sifati pasayishi yoki loyiha natijalarining kutilgan darajada bo'lmasligiga olib kelishi mumkin.

Ta'lim loyihalaridagi risklarning o'ziga xos xususiyatlari mavjud:

- manfaatdor tomonlarning ko'pligi;
- normativ-huquqiy bazaning tez-tez o'zgarishi;
- inson omiliga yuqori darajada bog'liqlik;
- uzoq muddatli natijalar;
- texnologik transformatsiya bilan bog'liq noaniqliklar;
- moliyalashtirish manbalarining cheklanganligi.

Masalan, universitetda yangi ta'lim dasturini joriy etish loyihasida professor-o'qituvchilarning qarshiligi, talabalar ehtiyojining noto'g'ri baholanishi yoki akkreditatsiya talablarining o'zgarishi asosiy risk omillari bo'lishi mumkin. Shu sababli risklarni boshqarish ta'lim loyihalarining ajralmas qismiga aylangan. Risklarni boshqarish jarayonining birinchi va eng muhim bosqichi esa risklarni aniqlash hisoblanadi.

Risklarni aniqlash modellari tushunchasi

Risklarni aniqlash modellari – bu loyiha faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan omillarni aniqlashga xizmat qiluvchi tizimli yondashuvlar va metodologiyalar majmuasidir. Ushbu modellar risklarni tartibli ravishda aniqlash, tasniflash va tahlil qilish imkonini beradi.

Risklarni aniqlash modellari quyidagi vazifalarni bajaradi:

- ehtimoliy xavflarni oldindan aniqlash;
- risklarning kelib chiqish manbalarini belgilash;
- risklarni ustuvorlashtirish;
- loyiha barqarorligini oshirish;
- boshqaruv qarorlarini qabul qilishni takomillashtirish.

Ta'lim sohasida qo'llaniladigan risklarni aniqlash modellari odatda strategik, operatsion, moliyaviy, texnologik va akademik risklarni qamrab oladi.

SWOT-tahlil modeli

Ta'lim loyihalarida risklarni aniqlashda eng keng qo'llaniladigan modellardan biri SWOT-tahlildir. SWOT modeli tashkilotning kuchli tomonlari (Strengths), zaif tomonlari (Weaknesses), imkoniyatlari (Opportunities) va tahdidlarini (Threats) aniqlashga xizmat qiladi.

SWOT modeli ta'lim loyihalarida quyidagi jihatlarni aniqlash imkonini beradi:

Kuchli tomonlar: malakali professor-o'qituvchilar mavjudligi, zamonaviy infratuzilma, xalqaro hamkorlik tajribasi.

Zaif tomonlar: texnik bazaning yetarli emasligi, moliyaviy resurslarning cheklanganligi, kadrlar malakasining pastligi.

Imkoniyatlar: xalqaro grantlar; raqamli texnologiyalarni joriy etish; xorijiy universitetlar bilan hamkorlik.

Tahdidlar: qonunchilikdagi o'zgarishlar, demografik o'zgarishlar, iqtisodiy inqirozlar.

SWOT-tahlil modeli ta'lim muassasalariga ichki va tashqi omillarni kompleks tahlil qilish imkonini beradi. Bu modelning afzalligi uning soddaligi va universalligidir. Shu bilan birga, SWOT-tahlil subyektiv baholashlarga bog'liq bo'lishi mumkinligi uning kamchiliklaridan biridir.

Brainstorming modeli

Brainstorming yoki "aqliy hujum" modeli risklarni aniqlashning ijodiy usullaridan biridir. Ushbu modelda loyiha ishtirokchilari va ekspertlar birgalikda ehtimoliy risklarni muhokama qiladi. Ta'lim loyihalarida brainstorming modeli quyidagi hollarda samarali hisoblanadi:

- yangi ta'lim dasturlarini ishlab chiqishda;
- onlayn ta'lim platformalarini joriy etishda;
- akkreditatsiya loyihalarida;
- xalqaro hamkorlik dasturlarida.

Brainstorming jarayonida barcha ishtirokchilar erkin ravishda o'z fikrlarini bildiradi. Bu esa yashirin yoki oldindan ko'rinmaydigan risklarni aniqlash imkonini beradi. Masalan, universitetda masofaviy ta'lim tizimini joriy etish loyihasida brainstorming orqali quyidagi risklar aniqlanishi mumkin: internet sifati pastligi; talabalar raqamli ko'nikmalarining yetarli emasligi; kiberxavfsizlik muammolari; o'qituvchilarning texnologiyaga moslashishdagi qiyinchiliklari.

Brainstorming modelining asosiy afzalligi jamoaviy fikrlashni rag'batlantirishidir. Biroq jarayon samaradorligi moderatorning malakasiga va ishtirokchilarning faolligiga bog'liq bo'ladi.

Manfaatdor tomonlar tahlili modeli

Ta'lim loyihalarida manfaatdor tomonlar soni ko'pligi sababli manfaatdor tomonlar tahlili (stakeholder analysis) modeli muhim ahamiyatga ega. Ushbu model loyihaga ta'sir ko'rsatadigan yoki undan manfaatdor bo'lgan tomonlarni aniqlash va tahlil qilishga xizmat qiladi. Ta'lim loyihalarida asosiy manfaatdor tomonlarga quyidagilar kiradi:

- talabalar;
- professor-o'qituvchilar;
- universitet rahbariyati;
- davlat organlari;
- ish beruvchilar;
- akkreditatsiya agentliklari;

- donor tashkilotlar;
- ota-onalar.

Mazkur model yordamida har bir manfaatdor tomonning loyiha bo'yicha kutishlari, manfaatlari va ehtimoliy qarshiliklari aniqlanadi.

Masalan, yangi baholash tizimini joriy etishda: talabalar adolatli baholashni kutadi; o'qituvchilar qo'shimcha yuklama sabab qarshilik bildirishi mumkin; rahbariyat esa sifatni oshirishni maqsad qiladi.

Manfaatdor tomonlar tahlili modeli kommunikatsiya strategiyasini ishlab chiqishda ham muhim vosita hisoblanadi.

Delphi modeli

Delphi modeli ekspertlarning anonim fikrlarini yig'ish orqali risklarni aniqlashga asoslangan usuldir. Ushbu model bir necha bosqichda amalga oshiriladi va ekspertlar o'rtasidagi bevosita ta'sirni kamaytiradi.

Ta'lim loyihalarida Delphi modeli quyidagi yo'nalishlarda samarali qo'llaniladi:

- uzoq muddatli strategik rejalashtirish;
- ta'lim siyosatini prognozlash;
- innovatsion texnologiyalarni joriy etish;
- mehnat bozori ehtiyojlarini aniqlash.

Masalan, sun'iy intellektni ta'lim tizimiga joriy etish loyihasida ekspertlar quyidagi risklarni aniqlashi mumkin: akademik halollikning buzilishi; ma'lumotlar xavfsizligi; o'qituvchilar rolining kamayishi; texnologik tengsizlik.

Delphi modelining afzalligi ekspertlarning mustaqil va xolis fikrlarini olish imkoniyatidir. Kamchiligi esa vaqt talab qilishi va ekspertlarni tanlashdagi murakkablikdir.

Ssenariy rejalashtirish (Scenario planning) modeli

Scenario planning yoki ssenariy rejalashtirish modeli ehtimoliy kelajak holatlarini modellashtirishga asoslanadi. Ushbu model orqali turli sharoitlarda loyiha qanday natija berishi oldindan baholanadi.

Ta'lim loyihalarida quyidagi ssenariylar ishlab chiqilishi mumkin:

- optimistik ssenariy;
- realistik ssenariy;
- pessimist ssenariy.

Masalan, xalqaro akkreditatsiya loyihasida:

- optimistik ssenariy — akkreditatsiyani muvaffaqiyatli olish;
- realistik ssenariy — ayrim tavsiyalar bilan akkreditatsiyadan o'tish;
- pessimist ssenariy — standartlarga mos kelmaslik sabab akkreditatsiyani olmaslik.

Ssenariy rejalashtirish modeli noaniqlik sharoitida strategik qarorlar qabul qilishda muhim vosita hisoblanadi.

Risk matritsasi modeli

Risk matritsasi modeli risk ehtimolligi va ta'sir darajasini baholashga asoslanadi. Ushbu model risklarni ustuvorlashtirish imkonini beradi.

Risklar odatda quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

Risk ehtimolligi

Risk ta'siri

Risk darajasi

Yuqori	Yuqori	Kritik
Yuqori	O'rta	Muhim
Past	Yuqori	Muhim
Past	Past	Minimal

Ta'lim loyihalarida risk matritsasi:

- moliyaviy risklarni;
- texnologik nosozliklarni;
- kadrlar bilan bog'liq muammolarni;
- normativ-huquqiy o'zgarishlarni baholashda qo'llaniladi.

Mazkur model boshqaruv resurslarini qaysi risklarga birinchi navbatda yo'naltirish kerakligini aniqlashga yordam beradi.

Zamonaviy raqamli ta'lim loyihalarida risklarni aniqlash

Bugungi kunda raqamli ta'lim texnologiyalarining rivojlanishi yangi turdagi risklarni yuzaga keltirmoqda. Onlayn ta'lim platformalari, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data) va bulutli texnologiyalar ta'lim tizimida keng qo'llanmoqda.

Raqamli ta'lim loyihalaridagi asosiy risklar: kiberxavfsizlik tahdidlari; shaxsiy ma'lumotlarning tarqalishi; texnik nosozliklar; raqamli tengsizlik; akademik halollik muammolari.

Shu sababli zamonaviy risklarni aniqlash modellari IT-audit, kiberxavfsizlik monitoringi va data-analitika elementlarini ham qamrab olmoqda.

Masalan, Learning Management System (LMS) joriy etishda: server ishdan chiqishi, foydalanuvchi ma'lumotlarining yo'qolishi, platformaning yuklamaga bardosh bermasligi asosiy risklar sifatida aniqlanishi mumkin.

Xulosa

Ta'lim sohasidagi loyihalarda risklarni aniqlash modellari loyiha boshqaruvining strategik vositasi hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim tizimidagi murakkablik, raqamlashtirish va global raqobat sharoitida risklarni oldindan aniqlash va samarali boshqarish loyiha muvaffaqiyatining asosiy omiliga aylanmoqda.

SWOT-tahlil, brainstorming, manfaatdor tomonlar tahlili, Delphi modeli, ssenariy rejalashtirish va risk matritsasi kabi modellar ta'lim loyihalarida ehtimoliy xavflarni tizimli ravishda aniqlash imkonini beradi. Ushbu modellar yordamida ta'lim muassasalari moliyaviy, texnologik, tashkiliy va akademik risklarni kamaytirishi mumkin.

Shuningdek, zamonaviy raqamli transformatsiya sharoitida risklarni aniqlash modellari yanada takomillashib bormoqda. Sun'iy intellekt, data-analitika va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari risklarni real vaqt rejimida kuzatish imkonini yaratmoqda.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim loyihalarida risklarni aniqlash modellari nafaqat xavflarni kamaytirish, balki loyiha samaradorligini oshirish, ta'lim sifatini ta'minlash va institutsional barqarorlikni mustahkamlash uchun ham muhim ahamiyatga ega. Ta'lim muassasalari ushbu modellardan samarali foydalanish orqali innovatsion va barqaror rivojlanishga erishishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ходырева Е. А. Проблемы управления рисками инновационных образовательных проектов // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – № 2

<http://e-koncept.ru/2017/170048.htm>

2. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Educational Planning and Risk Management Guidelines. Paris, 2020.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233767>

3. Matusova Olena. Risk management models. Management, marketing: 2019.

https://www.researchgate.net/publication/338171666_RISK_MANAGEMENT_MODELS

4. Alayna Margaret. Risk Analysis in Risk Management.

https://edrawmax.wondershare.com/risk-management/swot-analysis-risk-management.html?source=42&third_register=1

5. Mike Clayton. Risk Identification Techniques and How to Brainstorm Well.

<https://mpug.com/risk-identification-techniques-and-how-to-brainstorm-well>

6. Hillson, D. Practical Project Risk Management: The ATOM Methodology. Management Concepts Press, 2017.

7. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=4137669>

8. Chapman, C., va Ward, S. How to Manage Project Opportunity and Risk. Wiley, 2011.

https://eprints.soton.ac.uk/185963/1/Project_opportunity_and_risk_-_Synopsis.pdf

9. World Bank. Managing Risks in Education Projects. Washington DC, 2019.

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099092623191028320/pdf/P15768307251ae05c0960205de3d2834e1c.pdf>

10. Hopkin, P. Fundamentals of Risk Management. Kogan Page, 2018.

[https://socllibrary.futa.edu.ng/books/Fundamentals%20of%20Risk%20Management_%20Understanding,%20evaluating%20and%20implementing%20effective%20risk%20management%20\(%20PDFDrive%20\).pdf](https://socllibrary.futa.edu.ng/books/Fundamentals%20of%20Risk%20Management_%20Understanding,%20evaluating%20and%20implementing%20effective%20risk%20management%20(%20PDFDrive%20).pdf)

11. ISO 31000:2018. Risk Management – Guidelines. International Organization for Standardization, Geneva, 2018. <https://www.iso.org/standard/65694.html>

12. Raz, T., Shenhar, A., va Dvir, D. "Risk Management, Project Success, and Technological Uncertainty." Project Management Journal, Vol. 33, No. 2, 2002. <https://ktproject.ca/wp-content/uploads/2026/03/Risk-Success-and-Uncertainty.pdf>